

TÜRK MİLLİYETÇİLİK DÜŞÜNÇESİNDE KADIN VE TÜRK KADINININ SEÇME SEÇİLME HAKKININ FİKRÎ TEMELLERİ

PROF. DR. MURAT SEZGİNER*

5 Aralık 1934, Türk demokrasi tarihi bakımından bir dönüm noktası teşkil eder. Bu tarihte, genç Türkiye Cumhuriyeti, birçok medeni ülkeden önce Türk kadınının milletvekili seçme ve seçilme hakkını tanımış ve anayasal bir düzenleme ile tüm dünyaya ilan etmiştir. Bugün için, sıradan bir durum gibi görülen bu olayın, dönemi bakımından çok ileri bir adım olduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim bu gelişim diğer bazı medeni ülkelerde 2. Dünya Savaşı sonrasında mümkün olabilmektedir. Fransa'da 1944, İtalya'da 1948, Japonya'da 1950 tarihinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiş; İsviçre'de ise bu hakka ulaşmak için 1970 yılını beklemek gerekmiştir.

Türk kadınının seçme ve seçilme hakkı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olan milliyetçilik fikrinin ve bu fikrin ortaya koyduğu millet, millî egemenlik anlayışının tabii sonucudur. Bu anlayış üzerinde şekillenecek olan demokrasi de böyle bir toplumsal alt yapıya ihtiyaç duyar¹.

Türk kadınının seçme ve seçilme hakkı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olan milliyetçilik fikrinin ve bu fikrin ortaya koyduğu millet, millî egemenlik anlayışının tabii sonucudur.

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Öğretim Üyesi.

Türk Düşünce Hayatında Kadın

19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başları Osmanlı İmparatorluğu için kurtuluş reçetelerinin arandığı çalkantılı dönemler olmuştur. Ekonomik, sosyal ve bilim alanında yaşanan gerilemenin durdurulması yanında, İmparatorluk sınırları içinde yaşayan insanları birbirine bağlayacak, bölünmeleri, kopmaları önleyecek siyasi formül arayışları dönemin karakteristik yapısını oluşturmaktadır. Kronolojik olarak Osmanlılık ile başlayan çözüm arayışları, İslamcılık ve Türkçülük hareketleri ile devam etmiştir. Bu hareketlerdeki temel düşünce, çözülme sürecine girmiş Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde yaşayan insan topluluğunu bir arada tutacak formülü bulmaktır. İmparatorluk sınırları içindeki halk birbirine hangi psikolojik, sosyal, siyasi ve hukuki bağ ile bağlanacaktır?

Türk siyasi milliyeti kavramı ve bu kavram üzerine bina edilecek devlet anlayışı, Türk milliyetçiliğinden başka bir şey değildir.

1904 yılında Mısır'da yayımlanan *Türk Gazetesi*, sayfalarında, sonraları üzerinde çok konuşulacak olan bir makaleye yer verdi; Yusuf Akçura tarafından kaleme alınan *Üç Tarz-ı Siyaset*². Bu makalede, Osmanlı toplumunun hangi temel üzerinde birbirine bağlanacağı, toplumun ortak paydasının ne olduğu ve bu ortak payda üzerine şekillendirilecek siyaset ile Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği tartışılıyordu. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu'na *kuvvet ve terakki* kazandırmak için izlenen politikalar sıralanmış ve değerlendirilmiştir. Bunlar, İmparatorluk sınırları içinde yaşayan milliyetlerin birliği ve bu birlik üzerine oluşturulacak olan *Osmanlı milleti* anlayışı; bu anlayışın başarısızlığını müteakip görülen ve Avrupalıların *Panislamizm* dedikleri *İslamiyet politikası* ve Akçura tarafından *pek yeni ve Türk milliyeti arzulanan siyasi olmaktan ziyade ilmi bir mahfel* olarak nitelendirilenler tarafından savunulan, *ırk³ üzerine müstenit bir Türk siyasi milliyeti husule getirmek⁴* tir.

Türk siyasi milliyeti kavramı ve bu kavram üzerine bina edilecek devlet anlayışı, Türk milliyetçiliğinden başka bir şey değildir. Bu, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının etkilendiği ve bizatihi içinde buldukları çevrenin fikridir. Bu fikir hareketinin belli başlı kişiliklerinin önemle üzerinde durduğu konulardan biri, Türk toplumunda kadınların durumudur. Konu, genel olarak İslam toplumlarındaki durum ile birlikte ele alınmış; geleneksel, muhafazakâr anlayış şiddetle eleştirilmiştir.

Özellikle 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında yapılan tartışmalarda kadınların eğitimi, sosyal hayat içindeki konumları, geleneksel

düşünce yapısı eleştirilmiştir. Bu tartışma ve eleştiriler, Tanzimat sonrası kadınlarla ilgili (özellikle eğitim alanındaki) gelişmeleri, hızlandırmıştır.

Osmanlı Devleti'nde 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Hareketi sonrasında özellikle 1869 tarihli *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* ile kadınların eğitimi konusunda birtakım adımlar atılmıştır. Eğitim tarihimizde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Nizamname ile *klasik eğitim sistemi köklü bir reforma tabi* tutulmuştur⁵. En önemli yenilik, ilköğretimin kız çocukları için de mecburi hâle getirilmesi ve kadın öğretmen yetiştirilmesi için bir okul açılmasıdır⁶. Bu doğrultuda 1870 yılında *Darül- Muallimat*, 1880 yılında ise lise seviyesinde eğitim verecek *Kız İdadisi* açılmıştır. Kız İdadileri ve Kız Öğretmen Okullarının öğretmen ihtiyaçları ve kadınların yoğun talebi, kadınlara yükseköğretim hakkının kapılarını açmıştır. Darülfünun konferans salonunda haftada dört gün kadınlara da açık olan konferanslar verilmiş; bu uygulamadan, Eylül 1914'te bir Kız Üniversitesi (*Inas Darülfünunu*) doğmuştur⁷.

Türkçü düşünce adamları bakımından kadının eğitimi, gerek İsmail Gaspıralı ve gerekse Yusuf Akçura tarafından *kadının serbestleşmesi*⁸ olarak ifade edilen olgunun esaslı unsurudur. Türk milliyetçiliği fikrinin temel şahsiyetlerinden biri olan İsmail Gaspıralı, Türk ve İslam toplumunda kadının konumunu şiddetle eleştirmiş, dinî referanslar da kullanmak suretiyle, kadının serbestleşmesi hareketinin öncüsü olmuştur. Gaspıralı, eğitim meselesinin çözümlenmesi ile kadının serbestleşmesinin de gerçekleşeceğine inanıyordu⁹. *Tekâmül ve Kalkınmanın Sebepleri ve Aydınlanmış İslam Toplumları* adlı makalelerinde İslam toplumunda kadının statüsünü şiddetle eleştirmiş, dönemi bakımından oldukça ileri değerlendirmelerde bulunmuştur. Makalelerindeki eleştiri, İslam toplumunun kadını sadece pasif bir şekilde ihmal etmesinin ötesinde, aktif bir şekilde zulüm uygulanmasıydı¹⁰. Gaspıralı eleştirilerinde dinî referanslar da kullanmak suretiyle İslam toplumunu kadın konusunda ileri bir çizgiye getirmek istiyordu.

Eğitim tarihimizde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Nizamname ile klasik eğitim sistemi köklü bir reforma tabi tutulmuştur.

“Kur'an cinsiyete bakmaksızın insanlara doğruluk yolunda ilerlemelerini emretse de gerek erkek ve gerekse kadın aynı yasaya tabi olsalar da realitede İslam toplumu kadınlara eşit statü tanımayı reddediyordu. Kadının hak eşitliğinin yalnız reddedilmekle kalmadığını, daha da fecisi kadının bir anlamda normalde erkeğe atfedilen özelliklerden mahrum bir alt insan olarak görüldüğünü düşünen Gaspıralı'nın suçlamaları gayet sert ve açık

sözlüydü. İslam toplumu kadına yalnız toplum hayatında bir rol ve bir pay vermemekle kalmıyor, aynı zamanda bilinçli biçimde ona bunu yapabilme fırsatını da tanımıyordu”¹¹

Gaspıralı, kadınların eğitim hakkından yararlanmaları, sosyal hayata katılmaları konusunda her türlü aracı kullanmak suretiyle mücadele etmiştir. Kadınların kıyafetleri, kadınların serbestleşmesinin ekonomik yansımaları da dâhil her konu yazılarında ele alınmıştır. Gaspıralı’ya göre *peçe* kadının ezilmişliğinin en bariz sembolüdür. O dönemde *peçe* kullanmayan Polonya Müslümanları için “*yine de erdemliler ve fahişe değiller*” demektedir¹². Yayımlanan karikatürler¹³ dahi bu konu ile ilgilidir ve dönemi bakımından gerçekten cesur, ileri bir tavidir. Gaspıralı’nın bu düşünceleri özellikle Rusya Müslüman Türk toplumunda yansımalarını bulmuştur. *III. Bütün Rusya Müslümanları Kongresinde* (29 Ağustos – 3 Eylül 1906) *Maarif Programı* kabul edilmiştir. Gaspıralı’nın öncülük ettiği *usul-i cedit*’in¹⁴ kesin zaferi olarak görülen Kongrenin en önemli kararlarından biri *kız ve erkek bütün Müslüman çocukları için ilköğretim mecburiyeti getirilmesidir*¹⁵.

Kadının serbestleşmesi konusunda İsmail Gaspıralı’nın takipçisi konumundaki Yusuf Akçura da benzer ifadelerle kadının konumunu sorgulamıştır. Kadının İslam toplumlarındaki yerinden hareketle *felç olmuş toplumlar* değerlendirmesini yapmıştır¹⁶. Kadınlar Terakki Cemiyetinin Tatar kadınlarının sorunlarını tartışmak amacıyla düzenlediği konferansta Akçura, özellikle İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadının daha ileri bir konumda olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla Akçura’ya göre, *kadını serbestleştirmek onu eski Türk geleneğindeki yerine yeniden kavuşturmak olacaktı*¹⁷. Kadınların eğitimi hayati bir problem olarak görülmüş, ilk yapılacak işin kadınların eğitimi ile ilgili adım atmak olduğu fikri işlenmiştir. *Osmanlı Devleti’nde her şeyden önce yapılması gereken şey, genç kızların eğitilmesiydi*. Okuryazar olmayan kişilerin oranını erkeklerde yüzde 70–80 olarak veren Akçura, kadınlarda ise bu oranı yüzde 95–99 olarak vermektedir. Bu korkunç manzara karşısında Akçura, Türk kadınlarının “*Afrika’nın zencileri kadar cahil bırakılmış*” olduğunu ifade edecektir¹⁸.

Gerek Gaspıralı gerekse Akçura, *kadının serbestleşmesi* olarak ifade ettikleri kadınların eğitilmesi, giyimlerinde daha serbest olması, sosyal (giderek siyasî) hayata katılması hususlarında dinî referanslar da vermek suretiyle etkinliklerini artırıyorlardı. Kadınlarla ilgili düşüncelere ve her türlü reform çabasına sürekli olarak dinî gerekçelerle karşı çıkılması ve geleneksel anlayışın mutlak hâkimiyeti, yine dinî argümanlar kullanılmak suretiyle aşılmaya çalışılıyordu. *Türk Yurdu* dergisi, *İslamiyet ve terakki* düşüncesini kaynaştırmayı amaçlayan, Rusya Müslüman din adamlarının en saygınlarından olduğu ifade edilen Tatar Musa Carullah Bigi’nin görüşlerine geniş şekilde yer veriyordu¹⁹.

Aynı eğilim, *Türk millî devletinin kuruluş döneminde kültür hayatımızda belirleyici derin bir etki yapmış, ona yön vermiş*²⁰ Ziya Gökalp'te de görülür. Gökalp, özellikle *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* (1918)²¹ adlı eserinde milliyetçilik cereyanının İslamiyet'e ve modern yaşama aykırı olmadığını, bunların birlikte benimsenmesi görüşünü işlemiştir²². Gökalp de diğer Türkçü yazarlar gibi İslamiyet öncesi Türk kadınının yüksek toplumsal statüsüne işaret etmiştir. Konuyla ilgili olarak özellikle *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde ayrıntılı açıklamalar yapmıştır:

*“Kadınlar, doğrudan doğruya hükümdar, kale korumanı, vali ve elçi olabilirlerdi... Erkek her zaman karısına saygı gösterirdi; onu arabaya bindirerek kendisi arabanın arkasından yaya yürürdü... Kadınlar malları kullandıkları gibi dirliklere, zeametlere, haslara, malikânelere de sahip olabilirlerdi. Eski kavimler arasında hiçbir kavim, Türklere kadar kadın cinsine haklar tanımamışlar ve saygı göstermemişlerdi.”*²³

Bütün bu düşünceler, tarihte, Türk toplumu içinde kadının saygın yerine işaret etmiş, geleneksel anlayışı eleştirmiştir. Bu düşünceler, o güne kadar sadece genel ahlakın, asayişin korunması bakımından hukuki düzenlemelere konu olan Kadının, medeni ve siyasi haklara sahip olması düşüncesinin de önünü açmıştır.

Türkçü düşünce akımı içerisinde kadının yeri, geleneksel anlayışın çizdiği çerçevenin tamamen dışındadır.

Geleneksel anlayış içinde kadın; kıyafeti, sokağa çıkışı, hâl ve hareketleri bakımından hukuki düzenlemelere konu olmuştur. *Hemen her dönem, mahallenin namusu için, umumi ahlakın muhafazası için kadınların hâl ve hareketlerine, kılık kıyafetlerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır*²⁴. II. Abdülhamid döneminde, o zamana kadar *asayiş ve ahlakı korumak* adına yapılan düzenlemeler, dinî gerekçelerle yapılmış, *“Bu gibi durumlar hilafetin merkezinde olmamalı.”* fikrinden hareket edilmiştir²⁵. Bu geleneksel anlayış, kadına çeşitli haklar verilen, sosyal hayata katılımı

artırdığı ifade edilen Tanzimat sürecinde de mevcuttur. *Yüzyıllardır kökleşmiş geleneksel yaklaşımlar devam etmiş, kadının sokağa çıkışını ve giyimini kurallara bağlayan düzenlemelere Tanzimat Döneminde de rastlanmıştır*²⁶.

Türkçü düşünce akımı içerisinde kadının yeri, geleneksel anlayışın çizdiği çerçevenin tamamen dışındadır. Tanzimat ile birlikte görülen kısmi serbestleşme ve kadınlar yararına yapılan hukuki düzenlemeler²⁷ olumlu bulunmakla birlikte, modernleşme, Batılılaşma taraftarlarının kadına yönelik şekli yaklaşımları da eleştirilmiştir²⁸. Kadın, milletin bir parçası ol-

ması sebebiyle, erkekten farklı düşünülmemiştir. Bu sebeple de özellikle Türk Ocaklarının her türlü faaliyetine kadınların aktif olarak katılması sağlanmıştır²⁹. Kıyafet, eğitim, aile hukuku çerçevesindeki medeni haklar gibi alanlarda sağlanacak iyileşmeler ve hukuki eşitliğin ötesinde, siyasi haklar meselesi de ele alınıp savunulmuştur. Gökalp, “Hukukta Türkçülük” başlığı altında çarpıcı değerlendirmeler yapmıştır:

Cumhuriyet
Dönemi Türk
kadını
bakımından
gerek sosyal
konum gerekse
medeni ve
siyasi haklar
bakımından
köklü bir
değişimi ifade
etmektedir.

“Hukukta Türkçülüğün amacı, Türkiye’de çağdaş bir hukuk yaratmaktır... Çağdaş devletlerde, önce gerek yasa yapmak ve gerek ülkeyi yönetmek yetkileri, doğrudan doğruya ulusundur. Ulusun bu yetkisini sınırlayıp kısıtlayacak, hiçbir gelenek ve hiçbir halk yoktur... Ulusun bütün bireyleri tamamıyla birbirine eşittir. Özel ayrıcalıkları bulunan hiç kimse, hiçbir aile, hiçbir sınıf var olamaz... Hukukta Türkçülüğün (bir) amacı da çağdaş aile yaratmaktır. Çağdaş devletteki eşitlik ilkesi, erkekle kadının nikâhta, boşanmada, mirasta, mesleki ve **siyasal haklarda** eşit olmasını da gerektirir. Öyleyse, yeni bir aile yasası ile **seçim yasası**, bu esasa dayanarak yapılmalıdır.”³⁰

19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında yapılan bütün bu tartışmalar sonrasında Cumhuriyet Dönemine ulaşılmıştır.

Cumhuriyet Döneminde Kadın ve Siyasi Haklar

Cumhuriyet Dönemi Türk kadını bakımından gerek sosyal konum gerekse medeni ve siyasi haklar bakımından köklü bir değişimi ifade etmektedir. Atatürk cumhuriyet fikrini şu şekilde açıklıyordu:

“Cumhuriyet rejimi demek demokrasi sistemiyle devlet şekli demektir. Biz cumhuriyeti kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir icabı olacaktır.”³¹

Cumhuriyet Döneminde, eğitim reformunu takiben, Türk kadını bakımından hayati nitelikte olan Medeni Kanun 1926 yılında kabul edildi. Yeni Medeni Kanun kadınlara tüm medeni hakları tanıdı³². Medeni haklar konusunda 19. yüzyıl boyunca sağlanan kısmi iyileşmelerin çok daha ötesinde bir gelişme sağlanmıştır. Her şeyden önce, Gökalp’ın *Hukukta Türkçülük* başlığı altında ifade ettiği kadın erkek eşitliği prensibi ha-

yata geçirilmiştir. Bu çerçevede, çok eşliliğin yasaklanması, tek yanlı boşanma yetkisinin ortadan kaldırılması sağlanmış; evlilik, boşanma, miras, çalışma ve eğitim hakkı eşit şekilde düzenlenmiştir.

Cumhuriyet Döneminde kadınların eğitimi, sosyal hayata katılımı, seçkin mesleklere sahip olmaları hususu, topluma örnek olunması amacının ötesinde, sistematik olarak takip edilmiş, önemli bir amaç olarak ele alınmıştır³³. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde de kadın erkek eşitliği, Türkçü düşünce adamları tarafından olduğu gibi, eski Türklerdeki kadının statüsü üzerine durulmak suretiyle savunulmuştur³⁴. Bazı marjinal yazarlar tarafından araçsallık suçlamasına muhatap olsa da³⁵ kadın hakları konusunda yapılan yenilikler, Türk milliyetçilik düşüncesinin millet anlayışının tabii bir sonucudur. Türkiye'de kadın hakları konusunda yapılan düzenlemelerin, eğitim anlayışının çarpıcı sonuçları olmuştur. Sadece avukatlık mesleği değil, yüksek yargı organlarında yargıç olma imkânı sağlayan ilk ülkelerden biri Türkiye olmuştur³⁶.

Milliyetçi düşünce sisteminin öngördüğü millet anlayışının en ileri aşaması, Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının tanınması olmuştur. Siyasi haklar konusundaki bu ileri adım, geçmiş dönemler ile mukayese edilemeyecek bir durumdur. Tanzimat ile başlayan dönem içerisinde medeni haklar, eğitim ve sosyal hayata ilgili birtakım açılımlar olmakla beraber, siyasi haklar konusunda bir düzenleme söz konusu olmamıştır. Sosyal hayata etkin şekilde katılma çabasında olan kadınların, o dönem içinde de siyasî faaliyetlere katıldığı görülmüştür³⁷. Bununla birlikte kadınlar siyasi haklara sahip olamamışlardır;

Milliyetçi düşünce sisteminin öngördüğü millet anlayışının en ileri aşaması, Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının tanınması olmuştur.

*"Seçme ve seçilme hakkına sahip olma anlamında, siyasi haklara sahip olma konusunda Osmanlı kadınları I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde de bir ilerleme kaydedememişlerdir. Yani ne oy kullanma ne de aday olma hakları vardır. Kanun-i Esasiye göre her 50.000 erkek için bir mebus seçilecektir. Dolayısıyla milletvekili sayısı belirlenirken bile kadın nüfus dikkate alınmamıştır."*³⁸

Cumhuriyet ile birlikte, Türk milliyetçiliği görüşü doğrultusunda bir millet anlayışı, her bakımdan hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu çabanın önemli unsurlarından biri, Türk kadınıdır ve eşit bir konumda sosyal, si-

yasi hayata katılımı öngörülmüştür. Bu yaklaşım, ne devletin dönüşümünde faydalanılan bir araç, ne de Batıcı bir hevestir. Bu düşüncelerin çok ötesinde, benimsenen millet ve buna dayalı siyasi sistem anlayışının zorunlu bir sonucudur. Cumhuriyet'in kurucu kadroları, devletin insan unsurunu millet olarak algılamış, egemenliğin kaynağını ve kullanımını millete dayandırmıştır. Bu anlayış, insan topluluklarının siyasi hayata katılımında kendilerini dinî inanış, etnik ve kültürel aidiyet, cinsiyet, hemşerilik gibi kavramlarla değil, milletin parçası olarak ifade etmesini öngörür.

Millî egemenlik ilkesi, Cumhuriyet'in temel kavramıdır. Egemenliğin kaynağının beşerî irade olmasının zorunlu sonucu, kanun önünde eşitlik ilkesidir³⁹.

Vatandaşlarını millet anlayışı içinde bütüncül bir yaklaşımla ele alan anlayışın, cinsiyet dâhil her türlü ayrımcılığı dışlaması zorunlu bir sonuçtur.

*Gerçekten egemenliği kullanan halk milletse, devlet iktidarının kullanımında herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olması dolayısıyla hiçbir kişiye, zümreye sınıfa imtiyaz tanınmaması gerekir. Aksi hâlde egemenliği kullanan halk arasında ayırım, ismi ne olursa olsun, özünde kişisel, zümresel veya sınıfsal egemenliğe vücut verir. Kuşkusuz, bu, millî egemenlik ilkesiyle çelişir.*⁴⁰

Millî devlet, vatandaşlarını, dinî aidiyetlerine göre tasnif etmeyen veya milletler topluluğu olarak görmeyen bir siyasi anlayışı ifade eder⁴¹. Bu anlayışta kadın, önemli bir işlev ifa eder ve farklı bir kişilik olarak ele alınmaz; milleti oluşturan eşit bir ferttir. Vatandaşlarını millet anlayışı içinde bütüncül bir yaklaşımla ele alan anlayışın, cinsiyet dâhil her türlü ayrımcılığı dışlaması zorunlu bir sonuçtur.

Türk milliyetçiliği düşünce dünyasının şekillendirdiği millî egemenlik anlayışına dayanan cumhuriyet, kadınların siyasi haklarına ilişkin ilk düzenlemeyi belediye seçimlerine ilişkin olarak 1930 yılında yapmıştır. 3 Nisan 1930'da belediye seçimlerinde Türk kadınlarına seçme ve seçilme hakkı tanıyan yeni Belediye Kanunu kabul edilmiştir. 26 Ekim 1933'te ise, Köy Kanununda, kadınlara "Köy İhtiyar Heyetleri" için yapılan seçimlerde, seçme ve seçilme hakkı veren değişiklik yapılmıştır.

5 Aralık 1934 tarihinde dönemin gazeteleri tarafından "Türk Kadını Hakların En Büyüğünü Aldı" başlığıyla duyurulan milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 3 Aralık 1934 tarihinde İsmet İnönü ve 191 arkadaş tarafından Anayasa değişikliği ve Seçim Kanunu'nda değişiklik yapılması teklifi yapılmıştır. Teklif doğrultusunda Anayasa değişikliği

gerçekleştirilmiş ve Türk kadını milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. 1924 Anayasa'sının "On sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk, meb'usan intihabına iştirak etmek hakkına haizdir." şeklindeki 10. maddesi, şu şekilde değiştirilmiştir; "Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk meb'us seçmek hakkına haizdir." Aynı şekilde, "Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk, meb'us intihap edilmek salahiyetini haizdir." şeklindeki 11. madde şu şekilde değiştirilmiştir; "Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk meb'us seçilebilir."⁴²

Bu önemli değişiklik sonrasında Atatürk şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Bu karar, Türk kadınına sosyal ve siyasi hayatta bütün milletlerin üstünde yer vermiştir. Çarşaf içinde, peçe altında ve kafes arkasındaki Türk kadını artık tarihlerde aramak lazım gelecektir... Medeni memleketlerin birçoğunda kadından esirgenen bu hak, bugün Türk kadınının elindedir ve onu salahiyet ve liyakatle kullanacaktır."

Bu eşitlikli yaklaşım, hukuk metinlerinde sürekli olarak "her Türk", "kadın erkek her Türk" şeklinde, farklılığı kabul etmeyen ifadeler kullanılarak hayata geçirilmiştir. Gaspıralı'nın öncülüğünde 1906 tarihli III. Bütün Rusya Müslümanları Kongresinde alınan kararda "kız ve erkek bütün Müslüman çocukları" ifadesi kullanılmıştır. 1934 tarihli siyasi haklara ilişkin düzenlemelerde de "kadın, erkek her Türk" ifadesi tercih edilmiştir. Mevcut 1982 tarihli Anayasa'mızda da eşitlik ilkesini düzenleyen 10. madde, "Herkes... Kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür."⁴³ şeklinde düzenlenmiştir. 2007 tarihinde hükümet tarafından hazırlatıldığı ifade edilen Anayasa taslağında ise konu şu şekilde düzenlenmiştir:

"Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi özel surette korunmayı gerektiren kesimler için alınan tedbirler, eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz."

Bu, yüz yılı aşkın bir süre ısrarla vurgulanan güçlü, eşitlikçi vurgunun gerisinde bir düzenleme görünümündedir. Bu düzenleme ile kadınlar, "çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi özel surette korunmayı gerektiren kesim" arasında sayılarak, hükümle eşitsizliğe yol açılmış; aslında bu şekilde dolaylı olarak eşitsizliğin "doğal" olduğu ortaya konulmuş(tur)⁴⁴. ■

¹ Milliyetçilik ve demokrasi ilişkisi konusunda bk. SEZGİNER Murat, **Milliyetçilik ve Demokrasi**, Türk Hukuk, Mart 2007, s. 120.

² Yeni harflerle basımı için bk. **Üç Tarz-ı Siyaset**, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1976; Tıpkı basım için ayrıca bk. **Üç Tarz-ı Siyaset**, Türkiye Günlüğü S. 31, Kasım-Aralık 1994, s. 9-18.

³ Akçura tarafından kullanılan ırk kavramı, "ortak fiziksel ve fizyolojik özelliklere sahip insan topluluğu"ndan çok, modern antropologların "büyük ölçüde ortak bir kültürel mirasa sahip olmakla birlikte, mutlaka aynı siyasal yekte altında birleşmesi gerekmeyen halk ya da insan topluluğu" olarak tanımladıkları "budun" kavramına tekabül ediyordu" (GEORGEON François, (çev.

Er Alev) “**Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)**”, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, s. 43-44.) Georgeon’a göre, Akçura *ırk* kelimesi ile “...yeni bir gerçeği ifade etmek istiyordu. Türk unsurunu ayırt etmek için geleneksel olarak kullanılan terimler, Türkleri İslam ümmetinin bir parçası olarak tanımlayan cins, kavim gibi sözcüklerdi. Akçura *ırk* sözcüğüyle, İslam’ın yardımcı olmaksızın kendi kendisini tanımlayan etnik bir Türk bütününi ifade etmeye çalışıyordu.” (GEORGEON, s.43.) Akçura, daha sonraki yazılarında *ırk* sözcüğü yerine *Türklük* sözcüğünü kullanmıştır.

⁴ Akçura’nın *Üç Tarz-ı Siyaset* makalesini “*Müslümanlık, Türklük siyasetlerinden hangisi Osmanlı Devleti için daha yararlı ve kabil-i tabiktir?*” cümlesi ile bitirmesi ve bu konuda kendini ikna edecek cevabı bulamadığı şeklindeki değerlendirmesi, Batıcılık fikrine açık bir yollama olarak değerlendirilmiştir. (ALKAN, Ahmet Turan, “**Üç Tarz-ı Siyaset**”ten **Tek Tarz-ı Siyasete**, Türkiye Günlüğü S. 31, Kasım-Aralık 1994, s. 19-20.) Yazarın bu değerlendirmesi tamamen hatalı bir zemine dayanmaktadır. Her şeyden önce Batıcılık fikri, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkcülük fikirlerine alternatif bir düşünce değildir. Tartışılan husus, imparatorluk halkını birbirine bağlayacak manevi ve hukuki bağ’ın ne olacağı hususudur; vatandaşlık mı (Osmanlıcılık), din mi (İslamcılık) milliyet mi? (Türkcülük). Batıcılık bu tartışmanın konusu değildir. Tanzimatla birlikte siyasi ve sosyal kurumlarda Batı tarzı yapılanma, eğitimin, askeri ve sivil kurumların modernizasyonu, hukuki düzenlemeler gibi hususlar Batıcılık içinde mütalaa edilmekle birlikte, tartışılan konunun dışındadır. Bu çerçevede, Batıcı düşüncenin önemli kişisi olarak değerlendirilebilecek olan Ali KEMAL ile Akçura arasındaki fikrî tartışmalara bakmak gerekir. (bk. GEORGEON, s. 38. Yazara göre Ali KEMAL *kozmpolit ve Avrupa hayranı bir yazar olarak Yusuf Akçura için mükemmel bir rakipti*. 86 Nu.lı dipnot.) Ayrıca Ali KEMAL Türk milliyetçiliği bakımından hayati önemi haiz Türk bağımsızlık savaşına karşı çıkmış, İtilaf Devletleri yanında yer almıştır.

⁵ TEMİZYÜREK, Fahri, **Osmanlı Mekteplerinde Ceditçilik Hareketi ve Gaspıralı’nın İlham Kaynakları**, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara. 2004, s. 279.

⁶ AKYILMAZ Gül, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü**, Konya. 2000, s. 83.

⁷ AKYILMAZ, s. 83-84.

⁸ “*Gasprinskiy’nin toplum içinde kendi rollerini oynayacak eğitilmiş kadınlara olan ihtiyaca yaptığı vurgu, gerçekte Müslüman kadının derhâl serbestliğe kavuşması yönündeki çizgisinin kilit unsuru idi*” KUTTNER Thomas S., (çev. Tanatar Bülent), **Rusya Müslümanları Arasında Ceditçilik Hareketi ve İslam Dünyası: İsmail Gasprinskiy Kahire’de. Yıl 1908**, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 402; “*Toplumsal Modernleşmenin Akçura’yı oldukça ilgilendiren bir başka yönü de Türk kadınının serbestleşmesiydi*.” GEORGEON, s. 105.

⁹ KUTTNER, s. 402.

¹⁰ KUTTNER, s. 402-403.

¹¹ KUTTNER, s. 403.

¹² KUTTNER, s. 403.

¹³ 1908 yılında Mısır’da, Gaspıralı tarafından yalnız üç sayı olarak basılabilen *En-Nahza* (Rönesans) adlı gazetede geleneksel kadın anlayışını yeren karikatürler yayımlanmıştır. Karikatürlerden birinde *geleneksel kıyafet içindeki bir şeyh eşeğe binmiş elinde kamçıyla rahat rahat giderken, iki karısı ve sayısız çocuğu sırtlarına eşya yüklenmiş vaziyette yorgun argın yürüyorlardı. Altında ise şöyle yazıyordu: “Bu şeyhin omzuna talih kuşu konmuş olmalı, hem eşeği var hem de iki karısı”. Bunun için yoruma hacet yok alt yazılı bir diğer karikatürde ise divana uzanmış, kucağında henüz reşit olmayan bir genç kıızı şehvetli biçimde okşayan çelimsiz bir yaşlı molla tasvir ediliyordu. Kuttner’e göre, Geleneksel dinî elite yönelik bu düpedüz cinsi ahlaksızlık yakıştırması kendi başına oldukça çüretkâr da olsa Gasprinskiy aslında daha da fazlasını ima ediyordu.* KUTTNER, s. 404.

¹⁴ *usul-i cedit* ile ilgili geniş bilgi için bk. TEMİZYÜREK, s.277-287; BOZKURT Giray Saynur, **İsmail Bey Gaspıralı ve Eğitim Reformu**, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.289-302; POLAT Ümit, **Türk Dünyasının Rönesansı: Usul-i Cedit Mektepleri**, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 303-324.

¹⁵ BOZKURT, s. 301.

¹⁶ GEORGEON, s. 105.

¹⁷ GEORGEON, s. 105.

¹⁸ GEORGEON, s. 105.

¹⁹ GEORGEON, s. 105.

²⁰ İNALCIK, Halil, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 185. İnalçık'a göre, *Atatürk'ün Türk Milliyetçiliğinin babası sayılan Gökalp'e derin saygısı vardı.* İNALCIK, s. 185.

²¹ Ziya Gökalp'in *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* başlığı ile *Türk Yurdu* dergisinde 9 ayrı makale olarak yayımladığı yazılar 1918 yılında kitap olarak basılmış, takip eden yıllarda birçok baskısı yapılmıştır. SARINAY Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912–1931**, Ötügen Yayınları, İstanbul 1994, s. 171, 84 Nu.lı dipnot.

²² İnalçık'a göre Gökalp, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* adlı eserde, *İslamcılarının gerçek İslamlaşma (Sirat-i Mustakim) fikirlerini, Türk Yurdu etrafında toplanan çoğu Rusya'dan göçen Türkçülerin Türkçülüğünü ve laik bir toplum isteyen garpçuların muasırlaşma tezlerini, sosyolojik bir yorum içinde uzlaştırma ve sistemleştirme girişiminde bulundu.* İNALCIK, s.158–159.

²³ GÖKALP, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, (Hazırlayan: Kemal Bek), Bordo Siyah Klasik Yayınlar, İstanbul, 2004, s.215–216.

²⁴ ERASLAN, Cezmi, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1992, s. 231; *Kadınların ince yaşmak tutmaması, yalnız başlarına dükkânlara girip çıkmamaları, genç erkeklerle aynı peremelere binmemeleri, uzak mesire yerlerine gitmemeleri* (ERASLAN, s.231) şeklindeki emirler konuya ilişkin çarpıcı örneklerdir. II. Abdülhamid de *şehrin işlek ve kalabalık caddelerinde (Beyoğlu gibi), açık faytonlarla gezmeyi yasak etmiştir.* ERASLAN, s. 233.

²⁵ ERASLAN, s. 231.

²⁶ AKYILMAZ, s. 82.

²⁷ Tanzimat ile birlikte başlayan kodifikasyon çalışmalarında kadınlara yönelik birtakım iyileştirmeler, çeşitli sahalarda kısmen de olsa eşitliği sağlamaya dönük düzenlemeler yapılmıştır. *1858 Arazi Kanunnamesi'ne* göre, kız ve erkek çocuklar baba veya annelerinde kalan miri araziye eşit olarak paylaşacaktır. *1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi* de birtakım yenilikler getirmiştir. Evlenme, boşanma konusundaki esnek hükümler, evlilikte yaş sınırlaması gibi düzenlemeler mevcuttur. Bu konuda bk. AKYILMAZ, s. 85–86.

²⁸ Akçura, Tanzimat Dönemini sistematik bir şekilde eleştirmiş, siyasal, toplumsal-kültürel ve ekonomi alanlarında yenilgiye uğradığını ifade etmiştir. Eğitim birliğinin sağlanamaması sebebiyle, Tanzimat politikaları *gençliğe ortak bir kültür kazandırmayı başaramamıştı... Böyle bir eğitim sistemi yüzünden, Osmanlı aydın seçkinleri her türlü yurt ve millet idealinden uzaklaşmıştı.* GEORGEON, s.98–99; Benzer eleştiri Ahmet Ağaoğlu tarafından yapılmıştır; *Malum olduğu üzere Tanzimat Devri Türkiye tarihinde idare-i maslahat usulünün hâkim devridir... Memleketi herhangî bir sahaya has olan faziletten, nimetten mahrum etti ve neticede millî vücut üzerine azim bir zaaf çöktü.* AĞAOĞLU, Ahmet, **Gidilecek Yol**, Vatan 22 Ağustos 1923, Atatürk Devri Fikir Hayatı, Kültür Bakanlığı Yayınları I, Ankara, 1981, s. 81; Gaspıralı'nın da Batılılaşma hevesi içindeki birtakım çevrelerin kadına karşı tutumlarını eleştirdiği görülmektedir. Kadınları ezme konusunda geleneksel sınıfı yalnız bırakmayan, yeni Batılaşmış elit de eleştirilmiştir. En-Nahza'daki karikatürlerden birinde *kolunda Avrupalı kılıkta, aşırı makyajlı genç bir "matmazel" olan batı tarzı giyimli bir bey hizmetçisine şu talimatı veriyor: "Muhammed, ben parkta bir yürüyüşe çıkıyorum. Evin hanımının (karısını kast ederek) pencereden dışarı bakmasına mani ol. Umumi âdetlere karşı gelmeyelim".* KUTTNER, s. 404–405.

²⁹ Türk Ocağı tarafından düzenlenen sergilere kadın dernekleri de katılmıştır. bk. SARINAY, s. 154; Kadın dernekleri konusunda bk. AKYILMAZ, s. 87–92.

³⁰ GÖKALP, s. 225–226

³¹ İNAN, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, s. 260'dan nakleden, ARAT, Yeşim, **Türkiyede Modernleşme Projesi ve Kadınlar, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, (Editörler Bozdoğan Sibel–Kasaba Reşat), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 199, s. 87.

³² FEYZİOĞLU, Turhan, **Un Libérateur et Un Modernisateur Génial Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 1987, s. 88.

³³ Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu, Cumhuriyetin ilk dönemi kadınlarının meslek sahibi olmalarıyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: *Meslek sahibi olmayı da başka türlü yorumluyor-duk: Bu "hayatını kazanmak" için değildi sanki! Bu bir işe yarama, bir hizmet görme, bir başarı gösterme içindi... Biz, karnımızı doyuran olsa da çalışacağız! Zira kişiliğimizi ancak görebildiğimiz "iş"le ispatlayacağız... Atatürk kadını görevli kılmak suretiyle kurtarmıştı...* DURAKBAŞA, Ayşe, **Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu**, Tarih ve Toplum, nu:51, Mart 1988, s.43'ten nakleden, ARAT, s. 88.

³⁴ KANDİYOTİ, Deniz, **Women and The Turkish State: Political Actors or Symbolic Pawns?**, Nira Yuval-Davis ve Floya Anthias (Ed), Woman-Nation-State, Londra, The Macmillan Pres, 1988'den nakleden, ARAT, s. 87

³⁵ Feminist bir yazar tarafından, kadın haklarına ilişkin yapılan düzenlemelerle ilgili olarak şu değerlendirme yapılmıştır: *Kadın devriminin Kemalizmin çok önemli bir parçası olduğu doğru. Yalnız orada ilk sorunumuz (feministlerin) şu: Bu devrim kadınların kendi hakları için mi yapılmıştı, yoksa bir biçimde Kemalizmin gerçekleştirmek istediği öbür dönüşümün, devlet katındaki dönüşümün aracı olarak mı kullanılmıştı? Çok ciddi olarak böyle bir araçsallık olduğunu düşünüyorum.* TEKELİ, Şirin, "Tek Parti Döneminde Kadın Hareketi de Bastırıldı", Cinemre Levent ve Çakır Ruşen (Ed), Sol Kemalizme Bakıyor, İstanbul, Metis Yayınları, 1991, s. 96'dan nakleden ARAT, s. 83; Kadınlarla ilgili yapılan hamleler, milliyetçilik karşıtı görüşler tarafından bu çerçevede ele alınmıştır. Sabiha Gökçen'in savaş pilotu olarak yetiştirilmesi, "Bir kadın asker pilot üstü kapalı olarak milliyetçiliğin ifadesidir, Türk milliyetçi efsanesi Orta Asya'da kadının erkeğe eşit olduğunu ileri sürer" şeklinde değerlendirilmiştir.(ARAT, s. 85) Aynı şekilde, "Kadın haklarını savunmak, efsanevi Türk geçmişine dayanarak milliyetçi efsaneyi pekiştirmeye de vesile oluyordu" değerlendirilmiştir. (ARAT, s. 87)

³⁶ FEYZİOĞLU, s. 88.

³⁷ bk. AKYILMAZ, s. 93-94.

³⁸ AKYILMAZ, s. 92.

³⁹ HAFIZOĞULLARI, Zeki, Laiklik, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 23.

⁴⁰ HAFIZOĞULLARI, s. 24.

⁴¹ "Millî devlet bir yandan beşeri unsuru "ümme" olan devletin, öte yandan beşeri unsuru "halklar" olan devletin karşıtıdır." HAFIZOĞULLARI, s. 75.

⁴² 5 Kânunuevvel (Aralık) 1934 tarih ve 2599 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler. Resmî Gazete 11.12.1934, s. 2877; 3. tertip Düstur, C. 16, s. 36: Bu değişiklikler ile Gökalp'in "Hukukta Türkçülük" başlığında ifade ettiği, "Hukukta Türkçülüğün (bir) amacı da çağdaş aile yaratmaktır. Çağdaş devletteki eşitlik ilkesi, erkekle kadının nikâhta, boşanmada, mirasta, mesleki ve siyasal haklarda eşit olmasını da gerektirir. Öyleyse, yeni bir aile yasası ile seçim yasası, bu esasa dayanarak yapılmalıdır." değerlendirmesi hayata geçirilmiş olmaktadır.

⁴³ 7.5.2004 tarih ve 5170 sayılı Kanun'la eklenen fıkra;

⁴⁴ AKYILMAZ, Bahtiyar, **Anayasa Taslak Taslağı'nın Başlangıç Hükümleri ve Genel Esaslar Kısımına İlişkin Notlar**, Türk Hukuk, S.128, Aralık 2007, s. 13.